



נשיא ומייסד  
הרב שאול ישראלי זצ"ל

# חמדת ימים HEMDAT YAMIM

## פרשת השבוע בא תשפ"ה

רחל, לאה ודוד המלך, מה קרה?  
הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

כאשר בניהם של שתי האימהות מנהיגים את העם בשותפות, האחדות בעם ישראל מקבלת משמעות מיוחדת! כך בא ה"יחיד" לידי ביטוי, גם ולמרות שיש חלוקי דעות. הוויתורים ההדדיים מאפשרים להביא לידי ביטוי את מגוון הדעות. הכתוב מבטא רעיון זה דווקא בבית לחם, מקום מגוריה של המשפחה המלכותית מצאצאי לאה, שם גרים צאצאי פרץ - בכור יהודה מתמר, דרך חצרון - בכור דוד רם בנו (דבה"א ב, ט). וז"ל הכתוב במגילת רות: "וַיֹּאמְרוּ (לבעז) כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר הַחֲקָנִים עָדִים יִהְיוּ יָקֹן אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתְךָ כִּי תִחַל וְיִקְלָא אֲשֶׁר בְּנוֹ שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעָשָׂה חֵיל בְּאֶפְרָתָה וְקָרָא שֵׁם בְּבִית לָחֶם: וַיְהִי בֵּיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר יְלָדָה תָמָר לַיהוּדָה מִן הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִהְיוּ יָקֹן לָךְ מִן הַנְּעָרָה הַזֹּאת" (ד, יא-יב).

עד ימי שאול, המנהיגות מצד בני לאה כמעט שלא באה לידי ביטוי (הסיבה לכך מצויה גם היא במגילת רות כפי שיוסבר באריכות בספרי החדש 'צפנת שמואל - מלכות דוד'). עם הופעתו של דוד כמלך המיועד, נפתח פתח לתיקון, גם בתחום זה. הראשונים לזהות את פוטנציאל האחדות היו צאצאי שאול.

בניסיון התיקון הראשון, יהונתן, נכד נכדה של רחל אמנו, ויתר על המלכות לטובת דוד - נכד נכדה של לאה. מיד לאחר הכאת גוליית, יהונתן נתן לדוד את מעילו ואת מדיו (העברתם משמעותה העברת הסמכויות השלטוניות): "וַיִּכְלֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד כִּי יָבִיא אֹתוֹ בְּנִפְשׁוֹ: וַיִּתְּפֹשֶׁט יְהוֹנָתָן אֶת הַמָּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד וּמַדְיוֹ וְעַד חֲרָבָו וְעַד קֶשֶׁתוֹ וְעַד חֲגֹרֹ" (שמו"א יח, ג-ד). משמעותה של הברית מפורטת בפסוק הבא: "וְאַתָּה (דוד) תִּמְלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְאַנְכִי (יהונתן) אֶהְיֶה לָּךְ לְמִשְׁנָה" (שם כג, יז). אם ברית זו הייתה מגיעה לידי מימוש, לעם ישראל היה מלך מצידה של לאה, ומשנה למלך מצידה של רחל. ברכת אנשי בית לחם לבניין בית ישראל, הייתה הופכת למציאות. לצערנו הרב, מותו של יהונתן בקרב בגלבע, לא אפשר את המימוש.

בניסיון התיקון השני, מיכל בת שאול דחפה את אביה להפוך את דוד לחתנו באמצעות נישואיהם. כך מתואר הדבר בכתוב: "וַיִּתְּאָהֱב מִיכָל בַּת שָׁאוּל אֶת דָּוִד וַיִּגְדֹּדוּ לְשָׁאוּל וַיֵּשֶׁר הַדָּבָר בְּעֵינָיו" (שמו"א יח, כ). אם אכן חתונה זו הייתה מובילה לבינון עדי עד, האיחוד היה מושג משתי בחינות. הראשונה - מיידית, דוד היה הופך לשותף של שאול עם קבלת התואר חתן המלך. גם יהונתן, יורש העצר המיועד, היה משתף פעולה וכך היו בנה של רחל (שאול) ובנה של לאה (דוד) בונים יחד את בית המלכות הראשון. השניה - בדור הבא. בנס העתידי של דוד ומיכל היה בבחינת משיח בן דוד ומשיח בן יוסף (גם בני בנימין על יוסף יחשבו) והאחדות הייתה עולה מדרגה. לצערנו, בעיות קשות קלקלו את הסיכוי. עוד לפני החתונה שאול החליט להשתמש בבקשתו של מיכל, כהזדמנות להיפטר מדוד, וז"ל הכתוב: "וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶתְנַנֶּה לוֹ וְתָהִי לוֹ לְמוֹקֵשׁ וְתִהְיֶה בִּי יָד פִּלְשֹׁתִים" (שם, שם כא). שאול העביר מסר לדוד: "אין חפץ לְמִלְךָ בְּמִהָרָה פִּי בְּמִאָּה עֲרֵלוֹת פִּלְשֹׁתִים לְהִנָּקֵם בְּאִיבֵי הַמֶּלֶךְ". המטרה האמיתית הייתה "וְשָׁאוּל חָשַׁב לְהַפִּיל אֶת דָּוִד בְּיַד פִּלְשֹׁתִים" (שם, שם כה). תככים מסוג זה בוודאי שאינם מביאים אחדות, מה עוד שניסיונותיו של שאול המשיכו ללא לאות, הכתוב הכריז: "וַיְהִי שָׁאוּל אִיֵּב אֶת דָּוִד כָּל הַיָּמִים" (שם, שם כט). שאול ניסה להרוג את דוד כמה פעמים, ומכיוון שלא הצליח, נתן את מיכל בתו - אשת דוד, לפלטי בן ליש אשר מגלים, שגר לא רחוק מארמונו, וכך היה יכול להבטיח את הניתוק ממיכל. רק לאחר מותו של שאול, חזרה מיכל לדוד.

(כיצד נהג כך שאול מבחינה הלכתית? כיצד חזרה מיכל לדוד אחרי שהייתה בביתו של פלטי? תשובות לשאלות ניתנו בספרי החדש 'צפנת שמואל - מלכות דוד', שיצא לאור בקרוב).

בשבוע הבא, בע"ה, נמשיך לברר את נושא האחדות בין רחל ובין לאה בימי דוד המלך.

### יחיד / שמירת אור

עוד נדע ימים טובים מאלה, עוד נדע ימים טובים פי אלה, שורשינו יעמיקו סלע, כמו ארזים בחר.  
עוד נדע ימים טובים מאלה, עוד נמתיק מימיו של ים המלח, כשדה ירוק אחר השלף, כאשר בלב מדבר.

יחיד - כל הדרך, יחיד - לא אחרת, יד ביד נושית לטוב, שעוד יבוא, בוא יבוא.

יחיד - כל הדרך, יחיד - לא אחרת, יחיד איש אל איש יפתח את לבבו.

(לשעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב)

### לעי"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

### לעי"נ זש"מ

|                                                                           |                                                  |                                                             |                                                                 |                                                     |                                                     |
|---------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|
| הרב ד"ר ג'רי האכבוים<br>י"ח באדר ב' תשפ"ב                                 | פרופ' ישראל אהרונז<br>י"ד בכסלו תשפ"ג            | מר משה וסרצוג<br>כ' בתשרי תשפ"א                             | הרב יהושע רוזן<br>ט"ו באדר א' תשפ"ב                             | הרב ישראל רוזן<br>י"ג בחשוון תשע"ח                  | הרב שלמה מרזל<br>י' באייר תשע"א                     |
| מר שמואל וגבי אסתר שמש<br>י"ז בסיוון / כ' באב                             | הרב שלמה מרזל<br>י' באייר תשע"א                  | הרב ראובן וחיה לאה אברמן<br>ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב | הרב יצחק וגבי נעמי טרשנסקי<br>כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד | הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן<br>נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד | הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן<br>נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד |
| הרב אשר וגבי סוזן וסרטיל<br>ט"ז בכסלו / אלול תש"ף                         | ר' מאיר וגבי שרה ברכפלד<br>(שרה - ט"ז בטבת תש"ף) | הרב שמואל כהן<br>שבט תשפ"א                                  | מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי<br>כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד   | בלהה בת ישראל מרמורש<br>א' מנחם אב תשפ"א            | בלהה בת ישראל מרמורש<br>א' מנחם אב תשפ"א            |
| ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טויבע כרמל<br>ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט | ר' אברהם ומרת גיטה קליין<br>י"ח באייר / ד' באב   | גבי מירה קושיצקי<br>נלב"ע כ"ב בסיוון תשפ"ג                  | מרת לאה מאיר<br>כ"ז בניסן תשפ"ב                                 | מר אלישע בן רבקה<br>וגבי שושנה בת שרה               | הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן<br>מנחם אב תשפ"ד        |

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St.,

www.ERETZHEMDAH.ORG טל: 02-5371485 info@eretzhemdah.org

## הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

### יסודות קדימה בברכות

אנו מודים ומשבחים את הקב"ה המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. אחד הדברים המיוחדים בהלכות ברכות הוא שהסברות היסודיות מתחברות ישירות לעקרונות מחשבתיים. בשבועות הקרובים נעסוק במספר עניינים בהלכות ברכות.

השבוע נתחיל לפרוש מספר עקרונות בהלכות קדימה בברכות. הפעם ניגע במספר עקרונות בלבד. במסכת ברכות (דף לט ע"א) מסופר על שני תלמידים שישבו לסעודה לפני בר קפרא, הגישו להם כרוב מבושל ועוף. אחד התלמידים בירך על הפרגיות. השני לגלג על המברך, משמע שחשב שחברו טעה בהלכה. בר קפרא אומר שלא נכון לצחוק על חברו, מפני שהבשר חביב עליו. הגמרא אומרת שהנחת המוצא היא שעל הכרוב המבושל יש לברך 'שהכל', אך החבר חשב שנכון לברך על כרוב מבושל מפני שהוא מזין יותר.

מתוך הדברים אנו למדים שלושה שיקולים ביחס לקדימות בברכות:

א. ברכת 'האדמה' קודמת לברכת 'שהכל'. ב. חביבות. ג. תזונה.

ואכן, הראשונים (לדוגמא, בעלי התוספות במקום) מכריעים שברכת 'האדמה' קודמת לברכת 'שהכל'. מדוע?

מבחינה עקרונית חז"ל היו יכולים לתקן ברכה אחת בלבד על כל המאכלים: "שהכל נהיה בדברו". אך תשומת הלב לפרטים

השונים בבריאה, ולדרך בה הקב"ה מנגיש אותם אלינו, מעצימה את ההודאה לקב"ה ומדייקת אותה.

משל למה הדבר דומה? אדם יכול לומר לחברו "תודה", ואפילו "תודה רבה". אך ככל והאדם ישקיע בדיוק הדברים והסבר מדוע

מגיעה כאן תודה מיוחדת, חווית ההודאה ההדדית תועצם. אינה דומה אמירת "תודה רבה" לאמירת "תודה רבה על המתנה

המסוימת שנתת לי שבדיוק התאימה לצורך שהייתי זקוק לו".

באותו האופן, ישנה עדיפות לברכה המסוימת יותר: "בורא פרי האדמה" זו ברכה משמעותית יותר מהברכה הכללית "שהכל נהיה בדברו".

בנוסף, הראשונים (לדוגמא בעלי התוספות שם) מכריעים שהחביב קודם למשביע. מדוע?

מצד אחד, המטרה הראשונה של האכילה היא התזונה. כך שהיינו מצפים שהמאכל המזין יקבל קדימות.

אך הקב"ה טבע טעם באוכל, בכדי שההנאה ממנו תהיה מיידית בשעת האכילה. בטבע האנושי יותר קל לנו להעריך את ההנאה

הרגעית הנוכחית. לכן ככל שמאכל יותר חביב עלינו, ההודאה לקב"ה עליו שלמה יותר. לכן יש להעדיף את הברכה על החביב,

למרות שהתזונה חשובה יותר.

אחרי שלמדנו את עיקרון הבסיס, עולה השאלה: כיצד מגדירים את החביבות?

מלשון הרמב"ם (הלכות ברכות ח, יג) עולה שהמאכל החביב הוא המאכל שהאדם היה רוצה לאכול כרגע. גם אם רוב האנשים,

ואפילו האדם עצמו, מעדיפים את המאכל השני, הודאה היא אירוע סובייקטיבי – צריך שהאדם יחוה הנאה מקסימלית בכדי

שהודאתו תהיה מקסימלית אף היא.

לעומת זאת, הראשונים (ברכות פרק ו אות כה) תלמיד רבנו יונה (על הרי"ף שם דף כח ע"ב) ובעקבותיהם השו"ע (אורח חיים סימן

ריא סעיף א) חולקים ואומר שיש לברך על המאכל שבדרך כלל יותר ערב לו. כלומר, המדד של החביבות נשאר מדד אישי, אך הוא

נקבע עבור האדם באופן קבוע, ולא לפי רצונו ותחושתו ברגע זה.

האם יש קדימות לשבעת המינים?

במשנה (ברכות פרק ו ד) מדובר על מגש מלא בפירות. רבי יהודה אומר שיש להקדים את ברכת שבעת המינים, ואילו חכמים

אומרים שעדיף לברך על איזה מהם שירצה.

לפי רבי יהודה, עלינו לברך את הקב"ה על המינים אותם הוא שיבח בפנינו בתורה. נשווה בנפשנו שזכינו להיכנס לביתו של אמן

גדול. האמן מצביע על יצירות מסוימות ואומר שהנה יצירות המופת שלו. הליכות הנימוס, לכל הפחות, דורשות ממנו להביע

פליאה והערכה על היצירות המסוימות הללו.

לכאורה כאן יש דבר דומה: משה רבינו (מפי הגבורה) מתהדר בשבעת המינים. אם בעל הבית (הקב"ה, בורא שמיים וארץ) מתהדר

במאכלים מסוים, עלינו להביע העדפה אליהם בדווקא. מצד שני, בסופו של דבר לאנשים שונים יש העדפות שונות. לכן יש מחלוקת

אם ללכת לפי העדפה אישית או לפי השייכות לשבעת המינים.

מצד שני, חכמים חולקים ואומרים שיבחר איזה פרי שירצה. משמע שחלקו אם להעדיף את הפרי שהקב"ה שיבח, או הפרי

שהאדם יותר שמח באכילתו (יש לציין שבלשונם משמע כלשון הרמב"ם – איזה שירצה – ולא איזה פרי שהאדם אוהב יותר בימי

חיים).

ברם, בגמרא שם מבחינים בין שני מצבים: במצב אחד, מדובר בפירות שברכותיהם שוות. המשמעות היא שהאדם יברך רק ברכה

אחת. אם כך, ברור שבמקרה זה רבי יהודה יפסוק שיש לברך אותה על הפרי משבעת המינים. אך מהו הדין אם הפרי משבעת

המינים קובע ברכה נפרדת? במקרה זה ישנה מחלוקת מהי דעת רבי יהודה: לפי עולא, עיקר העניין לפי רבי יהודה הוא שתהיה

ברכה ישירה על הפרי משבעת המינים. אם כך, במקרה זה לא חשוב להקדים את ברכת הפרי משבעת המינים, מפני שגם אם יאכל

את המאכלים האחרים, בסופו של דבר הוא יברך על הפרי משבעת המינים. אך אמורא אחר חולק עליו ואומר שרבי יהודה סובר

שהדבר החשוב הוא להקדים את השבח לקב"ה על שבעת המינים. לפיכך יש להקדים את הפרי משבעת המינים, גם אם יש לפרי זה

ברכה נפרדת.

הראשונים מרחיב את העיקרון הזה של עולא לשאר דיני קדימה בברכות: הוא סובר שגם אין דין ומצווה להקדים את החביב, אלא

לברך על החביב. אם כך, אם הברכות שונות, אין דין של הקדמה. הדבר המשמעותי הוא שתהיה ברכה על החביב, גם אם היא

תתאחר לברכות אחרות. מה שצריכים למנוע זה מצב שמברך על המאכל הפחות חביב ואינו קובע ברכה על המאכל החביב.

כיצד פוסקים ביחס להקדמת שבעת המינים? בראשונים מצאנו ארבע שיטות: רמב"ם: הלכה כחכמים. החביב קודם לשבעת המינים. אם אין חביב, יקדים את שבעת המינים. סמ"ק: הלכה כרבי יהודה. שבעת המינים קודם לחביב, גם אם ברכותיהן שונות. רב האי גאון: הלכה כרבי יהודה. אם ברכותיהן שוות יברך על הפרי משבעת המינים, אם ברכותיהן שונות יברך על החביב. רא"ש: הלכה כרבי יהודה, אך אם אין ברכותיהן שוות אין דיני קדימות.

### ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: [info@eretzhemdah.org](mailto:info@eretzhemdah.org)

| מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל: |                              |                  |                                 |                    |                                  |
|-------------------------------------------------|------------------------------|------------------|---------------------------------|--------------------|----------------------------------|
| שמואל בן ברוריה                                 | ניר רפאל בן רחל ברכה         | חנה בת אוריה     | טל שאול בן יפה                  | משה מרדכי בן זינה  | החייל, איתמר חיים בן ציפי ציפורה |
| אוראל בן דליה                                   | רות צפורה בת חנה             | הילל בן תמר שפרה | מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה | דוד בן רחל         |                                  |
| מאירה בת אסתר                                   | הילה צפנת בת שרה טובה        | שלומית בת לאה    | יאיר ידידיה בן מיכל בינה        | חוה ראנלה בת פייאל |                                  |
| שלמה בן שולמית                                  | עובדיה בן אסתר מלכה          | נעם בן שלומית    | עודד בן חיה                     | ישי בן מרים        |                                  |
| ר' יצחק בן בריינדל גיטה                         | חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה | רבקה בת שרה בלה  | מינדה לאה בת ליפשה              |                    |                                  |

## שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ז)

Texas, USA

**טקסס, ארה"ב**  
אלול תשס"ו

### פינוי המת על מנת לקברו בעומק רב יותר

#### שאלה

כרב קהילה, לצערי נתבעתי לבית משפט על-ידי קרוב משפחה של אשה שקבורה בבית הקברות של קהילתי. קרוב המשפחה טוען שלא קברו את דודתו מספיק עמוק, ורוצה שיוציאו את גופתה כדי שיוכלו לחפור לעומק רב יותר ולקבור אותה שוב. נתבקשתי להופיע בבית המשפט ולומר לשופט ישירות שלפי ההלכה זה אסור. האם אני צודק?

#### תשובה

אין להוציא מת מקברו על מנת לקברו מחדש, ואפילו מקבר בזוי לקבר מכובד<sup>1</sup>, אלא אם מתקיים אחד מהתנאים הבאים:

- לקברו בקברי אבותיו<sup>2</sup>.
- להעלותו מחו"ל לארץ ישראל<sup>3</sup>.
- מלכתחילה קברוהו באופן זמני<sup>4</sup>.
- הקבר אינו משתמר, כגון שהוא נמצא במקום שיש חשש שעכו"ם יוציאוהו משם, או שייכנסו מים לקבר<sup>5</sup>. יש אומרים שזה רק כשהמים שוטפים את הקבר מבחוץ וניכר הביזיון, אך לא כשהמים מתחת לקרקע, ויש אומרים שגם מים הנכנסים לתוך הקבר נחשבים כביזיון המתיר לפנות<sup>6</sup>. בעיר שלכם, כשגם קבורה מחדש לא תפתור בעיה זו, אין זה מהווה סיבה להוציא את המת מקברו, אף אם ננקוט כדעה המתירה.
- נחלקו חכמים אם מותר להוציא מת מקברו כאשר קברוהו שלא כדין, אולם בנדון דידן, שהרצון להוציא נובע מטענה שהמת אינו קבור מספיק עמוק, אף אם הדבר נכון – כיוון שאין חיוב הלכתי לקבור דווקא בעומק, אין להוציאו מקברו על מנת לקברו עמוק יותר<sup>7</sup>. אם עומק הקבורה נראה לקרוב המשפחה בלתי מספיק, ניתן לרצותו על-ידי נתינת חול על הקבר<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> ירושלמי (מועד קטן פ"ב ה"ד), ונפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' שסג סעי' א). טעם האיסור מובא ב"כלבו" (סי' קיד), משום שהבלבול קשה למתים, וכמו שמצאנו בשמואל (שמואל א' כח, טו) שכעס על שאול כשהעלהו באמצעות בעלת האוב. וב"חזון איש" (יו"ד סי' רח ס"ק ה) מובא טעם נוסף, והוא שאסור להניח את המת אפילו שעה אחת בלי קבורה, וכל שכן לבטל את קבורתו.

<sup>2</sup> ירושלמי ושו"ע (שם).

<sup>3</sup> רבנו ירוחם (תולדות אדם וחוה נכ"ח ח"א), ונפסק להלכה בשו"ע (שם).

<sup>4</sup> רבנו ירוחם ושו"ע (שם).

<sup>5</sup> "אור זרוע" (אבילות סי' תכ), ונפסק להלכה בשו"ע (שם). הגדרת מים הנכנסים לקבר שמתירים לפנותו מובאת ב"אגרות משה" (יו"ד א סי' רלט).

<sup>6</sup> ראה "אגרות משה" (יו"ד א סי' רלט), שלדעת השואל בשם האחרונים (ששם אינו מוזכר בתשובה) יש לנהוג כאפשרות הראשונה, ואילו ה"אגרות משה" עצמו נוקט כאפשרות השנייה.

<sup>7</sup> במקרה שקברו מת ללא תכריכים, נפסק ב"פתחי תשובה" (יו"ד סי' שסג ס"ק ז) שאסור לפתוח את קברו על מנת להלבישו בתכריכים, ויתרה מכך, ה"חזון איש" (שם ס"ק ד) כתב שאפילו אם קברו שני מתים ביחד – דבר שהוא בניגוד להלכה (ענין שו"ע יו"ד סי' שסב סעי' ג) – חל איסור לפנותם (אלמלא קברו אותם מלכתחילה שם באופן זמני, וכדלעיל). מאידך גיסא, ה"אגרות משה" (יו"ד א סי' רמא) נשאל על איש שבטעות קברוהו ליד אשה, בניגוד למנהג המקובל, והשיב שכיוון שיש כאן ביזיון גדול לנפטר, מותר לפנותו. אלא שגם בתשובה זו, הוא מצרף להיתרו נימוקים נוספים, כגון שכאן מדובר בקבורה בטעות (שלא ידעו שהיה קבר אשה ליד), וכן שמדובר כאן בגזל האשה, שנקברה

קודם, כיוון שהמנהג מחשיב כאילו התנו בקבורתה שלא לקבור לידה איש. נוסף לכך, מסתבר שדברי ה"אגרות משה" אמורים רק על ביזיון שנראה לעין כול, ולא על דבר שאיננו נראה לרבים, כגון קבורה ללא תכריכים. אם כן, נראה שבנדון דידן, גם אם היה חיוב הלכתי לעומק מסוים, כולם יודו שגם אם נקבר בפחות מעומק זה – כל שזה מוגדר כקבורה, יהיה אסור לפנותו, כיוון שהדבר אינו ניכר לעין. אלא שבכל מקרה, לא מצאנו הגדרה הלכתית לעומק הקבר, והדבר היחיד המפורש בשו"ע (שם סי' שסב סעי' א) הוא שיש צורך בקבורה בקרקע. ועיין עוד ב"חזון איש" (שם סי' קה), שדן במקרה שרוצים לסלול כביש מעל הקבר, ומסיק שמצד ביזיון מספיק שיהיה מתחת עפר י" טפחים, וייתכן שמספיק אפילו בג' טפחים, ומשמע שכל זה רק מצד הכביש שסוללים מעל, אך בסתם קבר אין צורך אפילו בהפסק זה. מו"ר הגרז"נ גולדברג אף הביא הוכחה לכך שלא נהגו לקבור בעומק מעצם המציאות של "בית הפרס", שהוא שדה שנחרש בה קבר, ואם היו קוברים עמוק לא הייתה מציאות כזו. "גשר החיים" (פרק טז סעי' ד), הדן במידת הקבר, שמעמיקים את הקבר י" טפחים, ומנהג ירושלים לחפור בעומק 1.3-1.4 מטר, אך ודאי שמדובר כאן רק במנהג, ולא בדיון, ועל כן גם אם חפרו בעומק פחות מזה, אין להוציא את המת מקברו על מנת לקברו עמוק יותר.

בעבר כבר נדונו שאלות בעניין העתקת קברים בשו"ת "במראה הבזק" (א תשובה עג; ב תשובות צא וצב; ג תשובות סד, ע, עב; ד תשובות קכב וקכג; ה תשובות צה וצו), אולם כל היתרי הפינוי שניתנו בתשובות אלו נבעו מאחת הסיבות המנויות במפורש בשו"ע, או במקרה של ביזיון גדול ביותר, כגון מי שנקבר בבית קברות של גויים, או שקיים חשש כבד שיהרסו את בית הקברות, ולכן הם אינם רלוונטיים לנדון דידן.

<sup>8</sup> הערת מו"ר הגרז"נ גולדברג.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,  
הרב משה ארנרייך      הרב יוסף כרמל  
ראשי הכולל

**חברי הועדה המייעצת:**  
הרב זלמן נחמיה גולדברג  
הרב נחום אליעזר רבינוביץ  
הרב ישראל רוזן

### ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

[ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org](mailto:info@eretzhemdah.org)

|                                                                       |                                                                                 |                                              |                                                                                  |                                                                          |
|-----------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|
| לע"נ<br><b>שלמה דוד בן זלמן ושרה</b><br>אבנית ז"ל<br>נלב"ע סיון תשע"ט | לע"נ<br><b>רבי יעקב ז"ל</b><br><b>בן אברהם ועיישה וחנה</b><br>בת יעיש ושמחה סבג | לע"נ<br><b>גב' לוריא</b><br><b>הופמן ז"ל</b> | לע"נ<br><b>חיים משה בן</b><br><b>קוקה יהודית כהן ז"ל</b><br>נלב"ע ז' בתשרי תשע"ה | לע"נ<br><b>סוזי בת עליזה</b><br><b>כהן ז"ל</b><br>נלב"ע כ"ד בחשוון תשע"ח |
|-----------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן,  
יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.  
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.



**לרכישה**